

Vuonna 2010 aloitti Jyväskylän yliopistossa työnsä kaksi uutta erityispedagogiikan professoria. Professorin tehtävän vastaanottamista juhlistettiin 15.12.2010 uusien professorien esittäytymistilaisuudessa. Puheenvuoro-palstalla julkaisemme professori Markku Jahnukaisen erityisopetuksen tilaa ja professori Mikko Aron oppimisvaikeustutkimusta käsittelevät juhlaluennot.

Markku Jahnukainen

Erityisopetuksen laajentumisen tulkintoja

Tämän esityksen lähtökohtana on oppilasmäärällä mitattu tieto siitä, että erityisopetukseen osallistuu vuosi vuodelta yhä useampi peruskoululainen (kuvio 1). Erityisopetuksen ensimmäinen voimallinen ekspansio tapahtui 1970-luvulla peruskoulujärjestelmään siirryttäessä (Kivirauha, 1989). 2000-luvun alussa alkoi uusi laajentuminen, joka sittemmin on hieman tasaantunut. Sama ilmiö on ollut toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa, jossaan tätä ei juuri ole julkisesti noteerattu (Jahnukainen, 2010). Perusopetuksen erityisopetuksen kasvu sen sijaan on päässyt uutisotsikoihin lähes poikkeuksetta heti tilastoinnin julkaisun jälkeen – juhannusta edeltävällä viikolla samoihin kansiin yhdessä juhannustaikojen ja saunavihtojen kanssa.

Yleinen selitys kasvulle on nähty vaikeamassa oppilasaineudessa. Onko tämä todellakin koko totuus?

Esitän seuraavassa aiempaan tutkimukseeni (Jahnukainen, 2006) perustuvat neljä tulkintamallia, jotka kaikki yhdessä selittävät ainakin siivun erityisopetuksen yleistymisestä 2000-luvun alkupuolella. Näkökulmat ovat tilastotekninen, kuntoutuksellishoidollinen, kriittinen ja hallinnollinen. Käsittelem aluksi näkökulman, joka sopii yhteen edellä mainitun ”vaikeampi oppilasaines” -selityksen kanssa ja on tulkinnoista ehkä tyypillisin ja ennalta arvattavin.

Kuntoutus-hoidollinen näkökulma perustuu osin kentän havaintoihin ja osin objektiivisiksi tulkittaviin indikaattoreihin. Sen mukaan ”uusia” erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia todellakin on olemassa enemmän kuin aiemmin. Lasten ongelmien todellista lisääntymistä tukevat monet ruohonjuuritason havainnot vaikkapa päiväkodeista (kielenkehityksen ongelmat) ja esimerkiksi lastensuojeluun liittyvät tilastotiedot. Lasten ongelmien li-

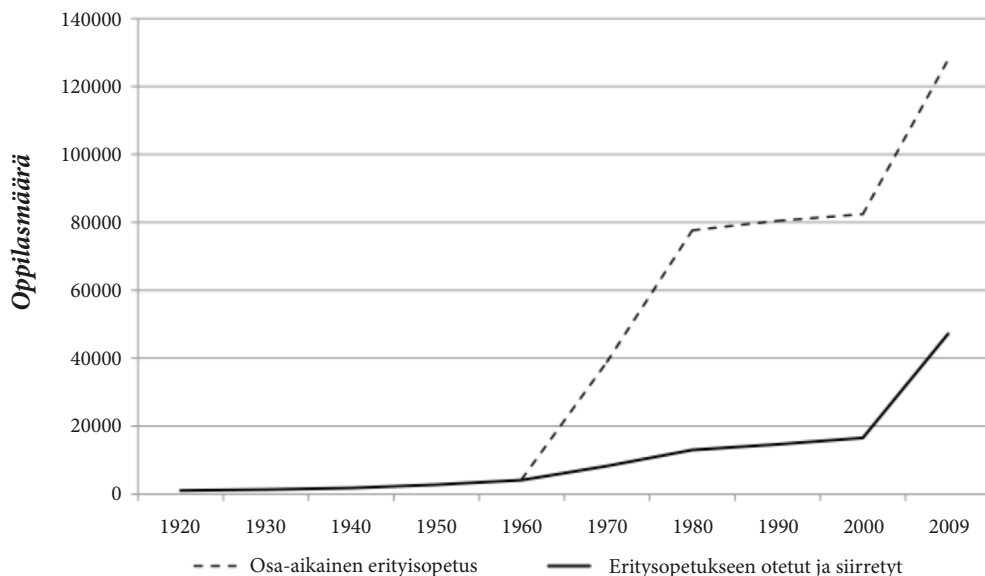
sääntymistä voidaan selittää myös kasaantuneella huono-osaisuudella, esimerkiksi perheiden tilanteiden heikentymisellä ja lamavuosien vaikutuksilla. Lisäksi on esitetty myös, että kehittyneempi lääketiede on mahdollistanut yhä pienempien keskoslasten selviytymisen – sen myötä on enemmän lapsia, joilla on korkea keskuhermostopohjaisten oppimisvaikeuksien, kuten tarkkaavaisuushäiriön ja dysfasian, riski. Oma lukunsa ovat ravinnon lisäaineiden ja ympäristömyrkköjen vaikutukset, joista tiedetään toistaiseksi vain vähän.

Edellä mainitut tekijät pystyvät kuitenkin selittämään vain pienen osuuden ilmiöstä.

Kentän äänien perusteella näyttää kuitenkin selvältä, että lasten toiminnan monenkirjaisuus tuottaa yhä useammin vaikeuksia opetuskoneen toiminnalle. Tämä ei kuitenkaan tarkalleen ottaen ole varsinainen erityisopetuksellinen ongel-

ma. Kääntäisinkin asian toisin päin: lama-
vuosien jälkeen auenneet uudet resurssit
ovat mahdollistaneet erityisopetuksen käy-
tön sellaistenkin tilanteiden hoitoon, jotka
itse asiassa olisivat pikemminkin kouluyh-
teisön ratkaistavia. Tässä mielessä vuoden
2011 alusta voimaan tulevat perusopetus-
lain muutokset mahdollisesti tarkentavat
vastuita, ja on kiinnostavaa seurata, miten
uuden kolmiportaisen jäsenyyksen mukai-
nen toiminta löytää uomansa.

Vastakkaisena näkökulmana kun-
toutsus-hoidolliselle näkemykselle kriit-
tinen tarkastelutapa kysyy, missä määrin
”uusien” diagnoosien käyttö itsessään on
lisännyt poikkeavuuksien yhä tarkempaa
havaitsemista. Vaikka suomalaisessa eri-
tyspedagogiikassa on pitkälti pyritty erot-
tautumaan lääketieteellis-psykologisesta
traditiosta, siirtymää ainakin määritelmien
osalta on tapahtunut. Ennen vuotta 2001
tehty luokittelu rakentui erityisopetuk-

Kuvio 1. Erityisopetuksen oppilasmäärä päämuodoittain oppivelvollisuuden säätämisestä nykypäivään. Lähteet: Kivirauma, 2001; Jahnukainen, 2006; Tilastokeskus, 2010

sen opetussuunnitelman mukaiseen jakoon – joka ei ollut ongelmaton sekään. Nykyisessä luokittelussa on varsin selvästi otettu lähtökohdaksi aiempaa useammin lääketieteellinen diagnoosi. Täysin uusina luokituksina erityisopetuksen syiden tilastointiin ovat tulleet dysfasia sekä autismi ja Aspergerin oireyhtymä. Tässä mielessä on hiukan lähennytty pohjoisamerikkalaista luokittelua, joka edelleen nojaa lähes yksinomaan diagnoosiin (Itkonen & Jahnukainen, 2010). Itse päätöksenteossa suomalainen järjestelmä toki periaatteessa nojaa vahvasti pedagogiseen arvioon, mutta kuntakohtaiset havainnot osoittavat, että aina tämä ei toteudu.

Diagnoosien lisääntymisen vaikutus erityisopetuksen kasvuun on varsin selkeästi todettavissa. Ennen vuotta 1998 lähes tuntematon dysfasia eli kielen kehityksen häiriö on nykyään tyypillinen erityisopetukseen siirtämisen syy. Se on noussut ohi aiempien merkittävien syiden, lievän kehitysvammaisuuden ja sosiaalisen sopeutumattomuuden, jopa ohi mediassa paljon esillä olleen tarkkaavaisuushäiriön, joka ei esiinny suomalaisessa luokittelussa itsenäisenä. Tämä näkökulma ei kuitenkaan selitä koko kasvua, joskin joitakin tuhansia varmasti.

Kolmas näkökulma on ehkä kaikkein vähimmälle huomiolle jäänyt tilastotekninen näkökulma. Erityisopetuksen tilastointia on vuosien varrella muutettu sekä tiedonkeruun menetelmien että luokittelujen osalta. Siten ennen vuotta 2002 tehdyt tilastoinnit eivät ole täysin vertailukelpoisia uudempien kanssa. Esimerkiksi nykyistä kokoaikaisen erityisopetuksen ja osa-aikaisen erityisopetuksen lukemaa ei voi laskea yhteen kokonaismäärän saamiseksi, sillä osa-aikaiseen voidaan tilastoida toiseen kertaan kokoaikaisen erityisopetuksenkin oppilaita, jos he tuossa opetuspalvelussa ovat vuoden aikana olleet. Tilas-

to kuvaa siis palvelun jakamista, ei suoraan eri ongelmien esiintyvyyttä. Vastaava ilmiö on nähtävissä myös lastensuojelun ja nuorisopsykiatristen palveluiden tilastoinnissa.

Edellä mainittuja täydentävä ja tukeva, ja mielestäni kaikkein vakuuttavin selitys erityisopetuksen kasvuun on hallinnollinen. Vuodesta 1997 koulujärjestelmässämme ja opetuslainsäädännössä on tapahtunut huomattavia muutoksia. Koska muutokset ovat tulleet voimaan asteittain, niiden vaikutusta ei usein ole osattu yhdistää erityisopetuksen kasvuun.

Selkeä rakenteellinen muutos 1990-luvun lopulla oli esiopetuksen laajeneminen siten, että kunnille annettiin velvollisuus järjestää esiopetusta kaikille sitä haluaville. Esiopetus voidaan järjestää myös erityisopetuksena, ja esiopetuksen oppilaat voivat osallistua osa-aikaiseen erityisopetukseen. Erityisesti esiopetuksen oppilaiden määrä on kasvanut osa-aikaisessa erityisopetuksessa; erityisopetukseen siirrettyjen osuus on kuitenkin pysynyt aiemmalla tasolla.

Erityisopetuksen kannalta merkittävä ryhmä ovat vaikeimmin kehitysvammaiset oppilaat. Tämä oppilasryhmä oli hallinnollisesti opetustoimen ulkopuolella aina vuoteen 1997 asti. Silloin niin sanottu EHA 2 -opetus tuli viralliseksi osaksi perusopetusta ja toi opetustoimeen toista tuhatta erityisopetuksen oppilasta.

Kaikkien suurimmin erityisopetukseen on kuitenkin vaikuttanut vuoden 1999 alusta voimaan tullut perusopetuslaki, jossa otettiin käyttöön henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma eli HOJKS. Aiemmin erityisopetuksen järjestäminen määriteltiin ryhmäkohtaisten opetussuunnitelmien kautta ja lainsäädännöllisesti erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen opettaminen oli määritelty lähtökohtaisesti erityisluokka- ja erityis-

kouluperustaisesti. Siten yleisopetukseen integroiminen oli aiemmin enemmän tai vähemmän poikkeustapa ja johti myös pidemmällä tähtäimellä erityisopetussiirtopäätöksen purkamiseen.

Uusi laki antoi mahdollisuuden määrittellä erityisopetukseen otetuiksi ja siirretyiksi sellaisia oppilaita, jotka jo aiemmin olivat opiskelleet yleisopetuksen luokassa, mutta joilla oli jokin lakipykälän määrittelemä ”vamma, sairaus, kehityksessä viivästyminen tai tunne-elämän häiriö taikka muun niihin verrattava syy”. Tällaisille oppilaille voidaan nykyään tehdä HOJKS ja erityisopetuspäätös siirtämättä heitä erityisluokalle tai -kouluun. Tämä on myös vuoden 1998 perusopetuslain hengen – samoin kuin vuoden 2011 alusta voimaan tulevan lain muutosten hengen – mukaista, sillä laki korostaa oppilaan mahdollisuutta saada erityisopetusta mahdollisuuksien mukaan muun opetuksen yhteydessä. Yleisopetukseen kokoaikaisesti integroituminen onkin selvästi lisääntynyt vuoden 1998 jälkeen. Vuonna 2009 yli neljännes erityisopetukseen otetuista tai siirretyistä opiskeli kokoaikaisesti yleisopetuksessa. Osuus on kasvanut tasaisesti. Vastaavasti erityiskoulujen oppilasmäärä on ollut laskussa (Tilastokeskus, 2010).

Kaikkiaan 1990-luvun hallinnollisten muutosten voidaan laskea lisänneen erityisopetuksessa näkyväksi tulleiden oppilaiden määrää jopa 20 000:lla.

Tämä näkökulma selittää siis varsin hyvin perinteisen erityisopetuksen piirissä olevien oppilaiden määrän kasvun. Oma lukunsa on osa-aikaisen erityisopetuksen oppilaiden määrän kasvu, josta vain pieni osa selittyy muilla kuin laajentuneiden resurssien mahdollistamalla kouluyhteisön kitkattoman toiminnan edistämisyrittämyksellä.

Edellä esittämäni pohjalta totean lopuksi, että erityisopetuksen laajentuminen

on monimutkainen ilmiö, jossa resurssit kietoutuvat yhteen määrittelyjen ja havaittujen tarpeiden kanssa. Vuoden 2010 alussa voimaan astuneiden uusien rahoitusperustesäädösten ja perusopetuslain muutosten myötä on todennäköistä, että laajentuminen ei enää tässä mitassa jatku. Tätä ennakoi se, että osa-aikaisen erityisopetuksen laajentuminen on jo aivan viime vuosina tasaantunut.

LÄHTEET

- Itkonen, T. & Jahnukainen, M. (2010). Disability or Learning Difficulty? Politicians or Educators? Constructing Special Education in Finland and the United States. *Comparative Sociology*, 25, 182–201.
- Jahnukainen, M. (2006). Erityisopetuksen tarve ja muutos. Teoksessa S. Karvonen (toim.), *Onko sukupuolella väliä? Hyvinvointi, terveys, pojat ja tytöt. Nuorten elinolot -vuosikirja*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosaian neuvottelukunta & Stakes, 119–131.
- Jahnukainen, M. (2010). Laaja-alaisten oppimisvaikeuksien huomioiminen ja tukitoimet toisen asteen koulutuksessa. Teoksessa V. Närhi, H. Seppälä & P. Kuikka (toim.), *Laaja-alaiset oppimisvaikeudet*, 146–153. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Kivirauma, J. (2001). Erityisopetuksen historialliset kehityslinjat Suomessa. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.), *Lasten erityisohuolto- ja opetus Suomessa*. 11., täysin uudistettu painos, 23–33. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Tilastokeskus (2010). Erityisopetus. www.stat.fi/til/erop/index.html.